

Βιβλιοπαρουσίαση

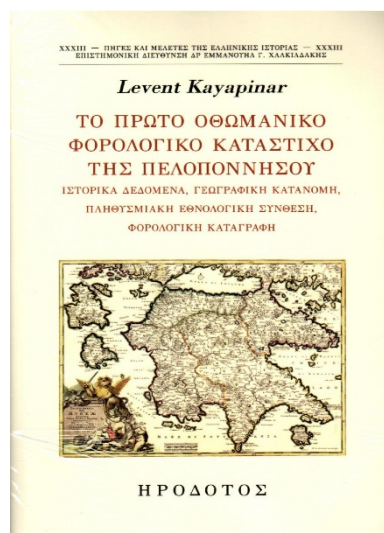
Το Πρώτο Οθωμανικό Φορολογικό Κατάστιχο της Πελοποννήσου Ιστορικά Δεδομένα, Γεωγραφική Κατανομή, Πληθυσμιακή Εθνολογική Σύνθεση, Φορολογική Καταγραφή

(Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος, 2024)

Νίκος Νικολούδης
Ανεξάρτητος Ερευνητής, Ελλάδα

Αντίθετα από ότι συνέβη με τη λατινική κατάκτηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, που ολοκληρώθηκε σχετικά σύντομα μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204 (παρότι ορισμένες βυζαντινές επαρχίες δεν περιήλθαν ποτέ υπό τον έλεγχο των Σταυροφόρων ή των Βενετών συμμάχων τους), η οθωμανική κατάκτηση του ελληνικού χώρου (δηλαδή της ηπειρωτικής Ελλάδας και των νησιών του βόρειου και του ανατολικού Αιγαίου, και με εξαίρεση τις νησιωτικές βενετικές κτήσεις) ολοκληρώθηκε μετά από σχεδόν ενάμιση αιώνα. Η αφετηρία αυτής της διαδικασίας τοποθετείται την άνοιξη του 1354, όταν ο διάδοχος του οθωμανικού εμιράτου, Σουλεϊμάν Γαζής, κατέλαβε την Καλλίπολη, από την οποία τα οθωμανικά στρατεύματα και οι άτακτοι Τουρκομάνοι σύμμαχοί τους εξαπλώθηκαν με γρήγορους ρυθμούς στο εσωτερικό των Βαλκανίων.

Η ταχύτητα όμως της οθωμανικής κατάκτησης είχε μια σημαντική αρνητική συνέπεια: οι περιοχές που υποτάσσονταν δεν ήταν εφικτό να ενσωματωθούν εντελώς στο οθωμανικό διοικητικό και φορολογικό σύστημα, λόγω της υπερεξάπλωσης της οθωμανικής επικράτειας και της ανετοιμότητας των Οθωμανών ηγετών να διαχειριστούν αποτελεσματικά τους πολυπληθείς αλλόθρησκους υπηκόους τους. Αυτή η αδυναμία εκδηλώθηκε έντονα μετά τη συντριβή του σουλτάνου Βαγιαζήτ Α΄ από τον Ταμερλάνο (Μάχη της Αγκύρας, 1402), που συνοδεύτηκε από την κατάρρευση του κράτους του και τον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των διαδόχων του (1402-1411). Στη συνέχεια βέβαια ο στρατιωτικός μηχανισμός των Οθωμανών ανασυγκροτήθηκε σχετικά σύντομα, με αποτέλεσμα την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης μετά από μόλις τέσσερις δεκαετίες. Την ίδια περίοδο όμως, άλλες ελληνικές περιοχές που είχαν τεθεί υπό οθωμανικό έλεγχο δεν είχαν ακόμη

ενσωματωθεί πλήρως στο οθωμανικό κράτος. Μια τέτοια περίπτωση ήταν η Πελοπόννησος, οι επιμέρους συνθήκες της ενσωμάτωσής της οποίας εξετάζονται στο παρόν βιβλίο.

Το γεγονός ότι το θέμα του συγκεκριμένου έργου αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας ενός νεότερου Τούρκου ιστορικού προσδίδει πρόσθετο ενδιαφέρον σε αυτό. Μέχρι περίπου τις αρχές της χιλιετίας που διανύουμε, το ενδιαφέρον των Τούρκων ιστορικών για το βυζαντινό κράτος ήταν πολύ περιορισμένο. Φωτεινή εξαίρεση αποτελούσε ο ταταρικής καταγωγής Χαλήλ Ιναλτσίκ, διαπρεπής οθωμανολόγος με σημαντικές μελέτες τόσο στα τουρκικά όσο και σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες για το ύστερο Βυζάντιο και το πρώιμο οθωμανικό κράτος. Τις τελευταίες όμως δεκαετίες μια νέα γενιά Τούρκων ιστορικών έχει εντυπώσει συστηματικά στη μελέτη του Βυζαντίου, και μάλιστα των τελευταίων αιώνων του. Αρκετοί από αυτούς έχουν αναδείξει και ερευνήσει πρωτογενείς οθωμανικές πηγές εκείνης της περιόδου οι οποίες, παρά τη γενικά πιο περιορισμένη προοπτική τους σε σχέση με τις αντίστοιχες βυζαντινές, προσθέτουν ενδιαφέροντα και χρήσιμα στοιχεία που συμπληρώνουν το σύνθετο πολιτικό, στρατιωτικό και κοινωνικό παζλ των δύο τελευταίων βυζαντινών αιώνων. Ο Λεβέντ Καγιαπινάρ, καθηγητής σήμερα του Πανεπιστημίου της Αγκύρας, εντάσσεται σε αυτή τη γενιά, και το βιβλίο του το οποίο παρουσιάζουμε εδώ σε ελληνική μετάφραση αποτέλεσε το θέμα της διδακτορικής του διατριβής, που εγκρίθηκε το 1999. Η σημαντικότερη συμβολή του συγκεκριμένου έργου έγκειται στο ότι παρουσιάζει για πρώτη φορά τα δημογραφικά και φορολογικά στοιχεία της Πελοποννήσου όπως καταγράφηκαν σε ένα ανέκδοτο μέχρι σήμερα οθωμανικό κατάστιχο που συντάχθηκε αμέσως μετά την ολοκλήρωση της οθωμανικής κατάκτησης, δηλαδή μετά το 1460 και πριν από την έναρξη του Α΄ Βενετοτουρκικού Πολέμου (1463-1479). Την περίοδο αυτή δεν είχαν πραγματοποιηθεί ακόμη μαζικοί εξισλαμισμοί ή εγκαταστάσεις Τούρκων σε αυτή την περιοχή, με αποτέλεσμα η εικόνα που παρουσιάζεται στο βιβλίο να αποτυπώνει ουσιαστικά την πληθυσμιακή σύνθεση του δεσποτάτου του Μορέα κατά τα τελευταία χρόνια της ύπαρξής του.

Το έργο διαρθρώνεται σε τέσσερα μέρη. Προηγείται εκτενής εισαγωγή (σελίδες 9-43) στην οποία περιγράφεται η κατάσταση του ελληνικού χώρου από τη Δ΄ Σταυροφορία έως την εγκατάσταση των πρώτων Τούρκων στην Ευρώπη (1354). Ακολουθεί το πρώτο μέρος, σε έξι κεφάλαια (σελίδες 47-120), στα οποία εξιστορούνται η κατάκτηση της Καλλιπόλης και οι βυζαντινοτουρκικές σχέσεις επί των δύο πρώτων Οθωμανών σουλτάνων (Μουράτ Α΄ και Βαγιαζήτ Α΄) έως το 1402. Παράλληλα, εξετάζονται οι συνθήκες υπό τις οποίες η κυριαρχία του αρχικά λατινοκρατούμενου Μορέα περιήλθε την ίδια περίοδο εξ ολοκλήρου στους Βυζαντινούς, αρχικά υπό την οικογένεια των Καντακουζηνών και στη συνέχεια υπό τον αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο και τον αδελφό του, δεσπότη Θεόδωρο Α΄.

Το δεύτερο μέρος (σελίδες 121-228) συγκροτείται από τέσσερα κεφάλαια στα οποία ερευνώνται οι βυζαντινο-οθωμανικές σχέσεις τον 15ο αιώνα (1402-1460), και πάλι με επίκεντρο τις εξελίξεις στην Πελοπόννησο. Την περίοδο αυτή γίνεται έντονα αισθητή η βαριά σκιά των Οθωμανών στο δεσποτάτο, καθώς οι οθωμανικές επιδρομές του 1423 και του 1446, που διαδέχθηκαν τις προγενέστερες του 1395 και 1397, ανέδειξαν καταφανώς τις στρατιωτικές και τις πολιτικές αδυναμίες του τελευταίου. Οι ελπίδες που είχαν στηρίζει τόσο ο αυτοκράτορας Μανουήλ Β΄ όσο

και ο δραστήριος γιος του Κωνσταντίνος (ο μετέπειτα τελευταίος Βυζαντινός αυτοκράτορας) στη διπλή ανοικοδόμηση του τείχους του Εξαμιλίου, στον Ισθμό της Κορίνθου, αποδείχθηκαν φρούδες, ενώ η πολυεθνική σύνθεση της Χερσονήσου (Έλληνες, Αλβανοί, Σλάβοι, Εβραίοι, Ιταλοί, Τσιγγάνοι κ.ά.), που περιγράφεται παραστατικά στο σατιρικό έργο *Επιδημία Μάζαρι εν Άδου*, σε συνδυασμό με τις αυτονομιστικές διαθέσεις των ισχυρών τοπικών χωροδεσποτών, αποτέλεσαν καταλυτικούς παράγοντες της κατάρρευσης της εξουσίας των τελευταίων δεσποτών. Σε αυτό το πλαίσιο, η εισβολή του Πορθητή σουλτάνου το 1460 έδωσε τη χαριστική βολή στη βυζαντινή κυριαρχία στην Πελοπόννησο.

Το τρίτο μέρος του βιβλίου (σελίδες 229-346) περιλαμβάνει δύο κεφάλαια στα οποία αναλύονται τα στοιχεία του πρώτου οθωμανικού καταστίχου για την Πελοπόννησο. Κατ' αρχάς παρουσιάζονται οι παλαιότερες βυζαντινές μέθοδοι «στατιστικών» καταγραφών. Ακολουθεί η περιγραφή του ίδιου του οθωμανικού εγγράφου (που σώζεται σε δύο τμήματα, τα οποία βρίσκονται στα αρχεία της Σόφιας και της Κωνσταντινούπολης, αντίστοιχα) και η έμμεση χρονολόγησή του, κυρίως με βάση τα ονόματα των πρώτων μνημονευόμενων Οθωμανών διοικητών της Πελοποννήσου. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η διαίρεση του Μορέα σε συνολικά 17 ναχιγιέδες (διοικητικές περιφέρειες) από τους Οθωμανούς. Τα σχετικά στοιχεία συνοδεύονται από αναλυτικούς πίνακες στους οποίους καταχωρούνται, μεταξύ άλλων, οι παλαιές και οι σύγχρονες ονομασίες πόλεων και οικισμών, καθώς και τα ονόματα των πρώτων Οθωμανών τιμαριούχων τους.

Το τέταρτο, δηλαδή το τελευταίο τμήμα του έργου, περιλαμβάνει δύο κεφάλαια με τους αντίστοιχους τίτλους «Οι τιμαριούχοι στον Μοριά, τα έσοδα και οι υποχρεώσεις τους», και «Η δημογραφική σύνθεση της Πελοποννήσου την περίοδο 1460-1463» (σελίδες 349-372). Από τα παρατιθέμενα στοιχεία καθίσταται εμφανές ότι, μετά τους Έλληνες, οι Αλβανοί αποτελούσαν τη δεύτερη μεγαλύτερη πληθυσμιακή ομάδα, η παρουσία της οποίας ήταν εμφανέστερη στο εσωτερικό του Μορέα.

Το έργο ολοκληρώνεται με εκτενή βιβλιογραφία (σελίδες 373-390) και ευρετήριο ονομάτων (σελίδες 391-442).

Συμπερασματικά, πρόκειται για ένα ενδιαφέρον έργο, ιδιαίτερα χρήσιμο σε όσους ερευνητές επιδιώκουν να αποκτήσουν μια ολοκληρωμένη εικόνα της Πελοποννήσου στα μέσα του 15ου αιώνα, πέρα από τις πληροφορίες των αμιγώς αφηγηματικών ιστορικών πηγών.

